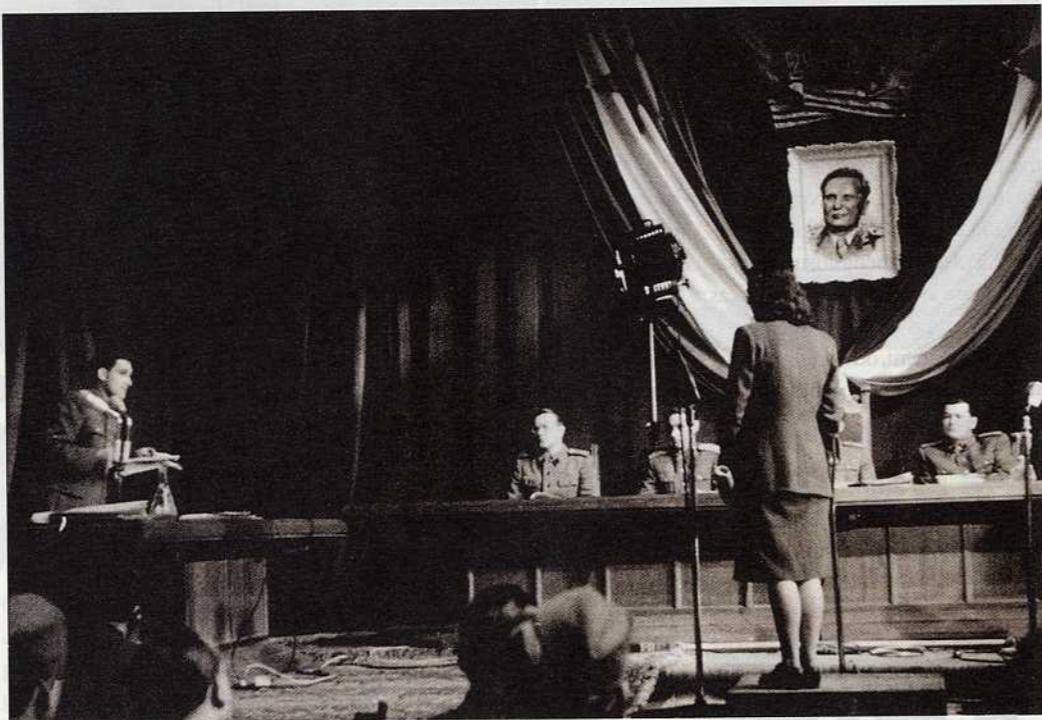

Hildegard Hahn, ki je bila na dachavskem procesu leta 1948 obsojena le zato, ker je bila dekle enega od "obtoženih", je bila zaprta skupaj z Angelo Vode.

Nadaljujemo z objavljanim odlomkom iz knjige **Skriti spomin Angele Vode, ki jo je z opombami in spremno besedo opremila Alenka Puhar, izdala pa Založba Nova revija. Knjiga je s svojo pretresljivostjo in pričevanjsko močjo gotovo ena od pomembnejših knjig memoarske zvrsti, ki so izšle v zadnjem času.**

Govori o pokončnosti in veri nekaterih ljudi, ki so bili zaradi tega tarča napadov in onemogočanj naših ko-

Hildegard Hahn, ki je šest let preživela v zaporu, pol stoletja kasneje na Dunaju

Montirani proces

2. del

munistov. Iz knjige izvemo veliko o početju komunistov med vojno in po njej. "Proces je bil poglavje, prava cirkuška uprizoritev. Pripravili so največjo dvorano, v katero se pride po stopnicah naravnost od glavnega vhoda. Sodišče je še iz avstrijskih časov, zidano za vtis. Okna so zgoraj, bliže stropa, kakor v tedanjem stilu opremljene dvorane za slavnostne prireditve. Na nasprotnem koncu vhoda je bila miza prezidija, stena za mizo pa cela opremljena z nagubanim rdečim baržunom. Na sredi je bila pritrjena velika Titova slika. Prvi dve vrsti smo zasedali obtoženci, za nami pa 'visoki' gostje – takrat so bili pri nas še ruski eksperti –, saj so to komedijo zaradi njih uprizorili. 'Publika' je bila res 'izbrana', vsak je moral imeti posebno dovoljenje, paziti je bilo treba, da so prišli samo taki ljudje, ki so pomagali 'ljudski oblasti', to je oznovcem, ki so znali krivce pravilno oceniti. To dolžnost so izpolnili v polni meri, saj so ves čas divje krulili proti obtožencem.

Ko so nas razmestili po teži krivde, so prebrali obtožnico: same na-

pihnjene laži. Dvorana je ob vsakem obtožencu posebej zarjovel, da si niti misliti nisem mogla, da imajo lahko ljudje tako zverinske glasove. Jaz sem prišla na vrsto zadnji dan. Bila sem nepopisno utrujena in težko sem se držala pokonci. Med poslušalci je bilo tudi veliko žensk, mojih 'prijateljic', bivših sodelavk. Krulile so bolj kot moški in ob pogledu nanje sem jih ocenila s Schillerjem: 'Die Weiber werden zu Hyänen ...' 'Da, takrat sem spoznala človeške hijene. Gotovo sem vsaki od tistih žensk kdaj naredila kakšno uslugo, z vsemi sem bila v dobrih odnosih, doker ... dokler jim niso ukazali, kako morajo besneti proti meni. Od gnusa mi je šlo na bruhanje ... Nič mi ni bilo do življenja: ali je mogoče živeti med takimi ljudmi?

Potem je prišla sodba. Štirje so bili obsojeni na smrt, nekateri na dvajset let težkega prisilnega dela, ostali pa pa nekaj manj. Konec komedije je bil zadovoljiv tako za 'ljudsko oblast' kakor tudi za 'ljudske množice': 'sovražniki ljudstva', anglo-ameriški špijoni, izdajalci, gestapovci, saboterji ... so dobili zaslužen kazni, preden se

jim je posrečilo uničiti 'socialistične pridobitve' v 'osvobojeni' domovini. Obtožnica, zasliševanje, obsodba, ljudsko ogorčenje – vse po boljševiskem klišeju. Da nismo bili vsi obsojeni na smrt, je morda nekoliko vplival Zahod, kajti že nam je Vzhod zapiral vrata, že so se tresli stoli, na kate-re so veljaki samovoljno posedli. Treba je bilo pustiti vrata priprta na Zahod, kjer so kmalu prosili kruha ...

Zasliševanja

"Nisem dolgo čakala, kmalu je prišel drug paznik: 'Na zaslišanje!' To je huda beseda, ob kateri človeku vedno zastane dih. V zasliševalnici je bil tisti oznovski oficir, ki me je zasliševal v Begunjah. Takoj je načel isto temo kot takrat: o Ravensbrücku. Povedal je, da so dobili načrte raven-sbrüškega taborišča, ki ga je uprava v Begunjah nekaj prej poslala v Ljubljano in ki sem ga napravila jaz na njegovo zahtevo. Začel me je spraševati o vseh podrobnostih. Vprašanja so se mi zdela precej čudna, nisem si mogla misliti, zakaj potrebuje vse to. Pri nekem odgovoru mi je rekel gro-

zeče: 'Zadnjič ste rekli drugače.' In oči so se mu stemnile, dobile so okruten jeklen izraz. Ta izraz mi je bil znan ... Misli so blodile po spominu in domislila sem se: tako je gledal Kidrič, kadar je grozil nenavzočim sovražnikom, tako je gledal Kardelj, potem ko so se bližali zmagi ... Kljub temu sem se drznila vprašati zasliševalca, zakaj potrebuje te podatke, morda za knjigo o taboriščih? Ko je neprepričljivo potrdil, mi je dal svinčnik, da mu v celici napišem odgovore. Vprašanja so bila splošna: o notranji ureditvi življenja v taborišču, o upravi, o delu, o paznicah, o ambulanti itd. Polagoma so vprašanja začela postajati konkretnjša: nanašala so se predvsem na zapornice. Hotel je vedeti, katere zapornice so bile starešinke blokov, delovnih kolon, kate-re so delale v kuhinji, v ambulanti. Kakšne so bile? Ali so imele privilegirani položaji? Ali so delale po navodilih in v interesu nemske uprave? Kakšna je bila lagerska policija? Šlo je predvsem za Slovenke, katerih imena je hotel vedeti, pa vse podrobnosti o njih. Rekla sem, da sem mar-

sikaj pozabila, da pa lahko vse točno izve pri Zvezi borcev, kjer imajo vse zapornice registrirane; toda rekel je, da bo tam poizvedoval pozneje, da vse preveri. Spraševal je tudi za inozemske zapornice, ki so bile v lagerju istočasno z menoj. Ko nisem vedela skoro nobenega priimka, je zado-stovalo, da sem povedala ime, pa opis zunanosti. Začela sem postajati pozorna – čedalje bolj previdna. Vrh pa je dosegel moj sum, ko je po vsej sili hotel mojo izjavo, da so sodelovale z gestapovci: kar ostrmela sem in absolutno zanikala, a on je vztrajal pri svojem: naj dobro premislim, ali sem si jaz mogla privoščiti to in ono, one pa so imele vsega. Zdrznila sem se: od kod vedo vse to, v kakšne namene jim to služi? Pose-bej me je vprašal za Maro Čepič. Res je imela razmeroma 'lep' položaj, to-da bila je v taborišču že četrto leto in se je 'znašla', seveda brez sodelovanja z gestapovci. To sem tudi omenila zasliševalcu ter mu zatrjevala, da je bila vedno v redu do svojih sotripink, da je pomagala, kjer je mogla, bolj je on silil vame, da 'oni' prav dobro vedo, kako se je zadržala, a če je kaj pomagala, je to delala zato, da se je krila. In potem je pristavil: 'Ko bi vedeli, kako požrtvovalen je bil Oswald iz Diehlovega procesa, kako je vse razdal, kako je pomagal drugim – a vendar je bil sodelavec gestapa.' Tedaj se mi je posvetilo kot z jasne-ga: uprizoriti hočejo še en lagerski proces, dachavskemu procesu ima slediti še raven-sbrüški. Zdaj zbirajo material ... Zbirajo svoje žrtve ... In glavna žrtev naj bi bila jaz: pokažem naj na vse zločinke, ki so sodelovale z gestapom ... Ne da bi se zavedala, so me izbrali za glavno pričjo proti njim. 'Saj to so vendar same partij-ke, ki jih hočete dolžiti sodelovanja z gestapovci ...' 'Tudi v Dachau so bili predvsem partijci, ki so sodelovali z gestapovci. Zato so imeli najboljše položaje.' 'Ali se niso za boljše položaje potegovali zato, da bi lažje pomagali drugim?' – 'Pomagali so samo sebi in svojim, na škodo drugih.'

Tudi pri nas so potrebovali dachavski proces. Potrebovali so ga, da so se oprali nasproti Stalinu, ki je očital Jugoslovanom, Titu, da so konspirirali z Nemci, da se povezujejo z Zahodom. Treba je bilo dokazati, kako v Jugoslaviji kruto kaznujejo vsako sodelovanje z gestapom. Treba je bilo monstre-procesa, da je ves svet videl, da ni Jugoslavija nikoli trpela nobenega sodelovanja z nacisti, da kruto kaznuje vsakogar, ki se je spozabil z nacisti. Šlo je za interese Partije, torej za 'višje interese'. A za višje interese mora vsak partijec biti pripravljen, da žrtvuje življenje, pa tudi svojo vest in svojo osebno čast.

Skozi možgane so mi drvele slike, kot so jih podajali ljudje, ki so si upali povedati resnico. Tako ponuja Belgijec, komunistični disident Charles Plisnier v knjigi *Faux passe-ports* pretresljiv primer komunistične discipline: v sovjetski državljanski vojni doživljava četa rdečih poraz, ne po krivdi četovodje, ki je ravnal povsem pravilno. Toda nekdo mora biti kriv, vzeti mora krivdo nase – zaradi ugleda partijskega vodstva. Njegovega prijatelja zadene ukaz, da ga mora eksemplarično kaznovati z ustre-litvijo. Oni pa se brani: 'Vse sem že žrtvoval za našo stvar ... Zdaj pa naj umrem od tvoje roke kot izdajalec ... Tega ne morete storiti ...' A prijatelj ga tolaži: 'Partijec mora žrtvovati še nekaj več kot življenje. To je osebna čast, ki jo moraš žrtvovati partiji ...' – Le na ta način moremo razumeti čudno nesmiselna priznanja pamet-

Pomagali so le svojim

Zdaj sem razumela. Res je bilo, da so komunisti po taboriščih poma-

gali predvsem svojim ljudem in seveda sebi, in res često na škodo drugih, nepartijcev – toda to je bilo vedno v duhu KP, saj so dobili taka navodila. Zdaj pa potrebujejo prav te ljudi, da bodo z njimi uprizorili komedijo, kakršne so se naučili od Stalina. Da, drugih niso mogli uporabiti, ker drugih niso mogli prisiliti, da 'priznavajo' v interesu partije. Saj se mi ne bi posvetilo, ko ne bi tako nepristransko zasledovala Stalinovih procesov, ko ne bi skušala razumeti vzroka, zakaj Stalin potrebuje njihova 'priznanja'.

Tudi pri nas so potrebovali dachavski proces. Potrebovali so ga, da so se oprali nasproti Stalinu, ki je očital Jugoslovanom, Titu, da so konspirirali z Nemci, da se povezujejo z Zahodom. Treba je bilo dokazati, kako v Jugoslaviji kruto kaznujejo vsako sodelovanje z gestapom. Treba je bilo monstre-procesa, da je ves svet videl, da ni Jugoslavija nikoli trpela nobenega sodelovanja z nacisti, da kruto kaznuje vsakogar, ki se je spozabil z nacisti. Šlo je za interese Partije, torej za 'višje interese'. A za višje interese mora vsak partijec biti pripravljen, da žrtvuje življenje, pa tudi svojo vest in svojo osebno čast.

Skozi možgane so mi drvele slike, kot so jih podajali ljudje, ki so si upali povedati resnico. Tako ponuja Belgijec, komunistični disident Charles Plisnier v knjigi *Faux passe-ports* pretresljiv primer komunistične discipline: v sovjetski državljanski vojni doživljava četa rdečih poraz, ne po krivdi četovodje, ki je ravnal povsem pravilno. Toda nekdo mora biti kriv, vzeti mora krivdo nase – zaradi ugleda partijskega vodstva. Njegovega prijatelja zadene ukaz, da ga mora eksemplarično kaznovati z ustre-litvijo. Oni pa se brani: 'Vse sem že žrtvoval za našo stvar ... Zdaj pa naj umrem od tvoje roke kot izdajalec ... Tega ne morete storiti ...' A prijatelj ga tolaži: 'Partijec mora žrtvovati še nekaj več kot življenje. To je osebna čast, ki jo moraš žrtvovati partiji ...' – Le na ta način moremo razumeti čudno nesmiselna priznanja pamet-

nih in poštenih partijcev v procesih, ki jih je uprizoril Stalin med svojimi čistkami, in ki jih je bivši komunist Arthur Koestler tako točno združil v knjigi *Sonnenfinsternis* (Mrk opoldne), ki je izšla v nemščini še pred vojno. Pisatelj podaja podobo iz čistk. Opisuje samo en primer, ki pa se ne nanaša v celoti samo na eno določeno osebo, marveč je združena vsa teorija komunizma ter odnosa posameznika do komunizma in do KP, to je predvsem dolžnost, ki jih ima do zahtev komunizma. Trdnega inteligentnega človeka Rubašova, ki je vse žrtvoval za partijo, prepriča za-biti neandertalski zasliševalec, da je on, Rubašov, dolžan nasproti Partiji, da prizna vse, kar ona zahteva od njega: da je sabotiral najvažnejše de-lo, da je stregel Stalinu po življenju, da je konspiriral s sovražniki dežele – Sovjetske zveze. Čisto brez pomena je bilo, da je dokazal absurdnost takih obdolžitvev. Saj je zasliševalec to vedel, toda šlo je za čast domovine, oziroma za njene koristi. On ne more nič več koristiti, če ostane pri življenju, koristiti pa more s svojo smrtjo. Morda bodo nekoč priznali njegovo žrtev ... In tako je Rubašov pred sodiščem priznal svojo 'krivdo'.

Runkovo maščevanje

Natančno tako se je godilo pri nas na dachavskem procesu. Prav zato so izbrali same idealne komuniste, ker so jim lahko dopovedali, da je njihovo priznanje potrebno: treba se je bilo oprati pred Rusijo, pred Stalinom zaradi sodelovanja z Nemci ... Zato so morali žrtvovati svoja življenja in svojo čast: umrli so kot 'gestapovski pomagači'.

Toda Rusija je kljub vsem 'koncesijam' še naprej rovarila proti Jugoslaviji. Morda bi bilo treba še nekaj takih procesov – vsekakor je bil načrtovan še raven-sbrüški proces. Pripravljal ga je isti veliki inkvizitor, ki je pripravljaval dachavski proces, nad katerim so se zgržali tudi taki partijci, ki so bili vajeni precej prenesti. Organizator je bil udbovski polkovnik Stane Runko, s partizanskim imenom Mišo Praprotnik, ciničnik, čigar krutost sem jaz vseskozi bridko občutila. Zadnje čase, ko so bila glavna vprašanja glede Ravensbrücka že obdelana, me je hodil on zasliševati. Ko sem jasno spoznala njihovo namero, sem odločno povedala, da ne bom dajala o nikomer nobenih informacij, ki bi mu utegnile škodovati, in da se sploh ne spuščam v stvari, katerim ne vem ozadja, da imam tega dovolj, da sem že obsojena in nima nihče več pravice zasliševati me. Naj me puste v miru!

'Dobro, dobro ... Pa še kako vas bomo pustili v miru! Vi si boste pa to za vedno zapomnili. Vaša usoda je v mojih rokah. Lahko bi prišli ven. Zdaj pa deset let sploh ne smete delati prošnje za pomilostitev ...' je rekel z glasom, da me je stisnilo v grlu, zraven me pa gledal z okrutnim, jeklenim pogledom. Nato se je cinično zasmejal in odšel ... Obstala sem kot oledenela ... In res sem ga čutila vse življenje. Komunistični oblastniki ga dobro poznajo, dobro vedo, kdo in kaj je in vendar polože usodo posameznika v roke takšnega človeka ... Komunistična pravičnost!"

Nadaljevanje prihodnjice

Radio Krka
106.6 MHz